

ИЗТОЧНОКАТОЛИЧЕСКАТА МУЗИКАЛНА КУЛТУРА В ПЕРИОДА 20-40-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК: КУЛТУРНОПРОСВЕТНИ ДРУЖЕСТВА, ПЕЧАТ, УЧИЛИЩА

СТЕФКА ВЕНКОВА

Stefka Venkova

THE EASTERN RITE CATHOLIC MUSICAL CULTURE IN 1920s – 1940s:
CULTURAL-EDUCATIONAL SOCIETIES, CHURCH PRESS, CATHOLIC SCHOOLS

The musical life of the Eastern Rite Catholic Church in Bulgaria has gone through different stages of development. A wide variety of cultural activities has been established and the institutionalization of some of them has contributed to the establishment of the community musical tradition. The period of 1920s – 1940s was particularly productive.

In this period the musical life was especially dynamic in the Catholic Apostolic Exarchate in Sofia. Renowned musicians participated in it and thus contributed to its incorporation into the musical and cultural atmosphere of the capital.

The versatile and active musical activities performed by the catholic cultural-educational societies, periodicals and schools in 1920s – 1940s significantly contributed to the development of the musical tradition both in the catholic community and the Bulgarian society in general. Those processes were carried out synchronically in the context of Bulgarian cultural development.

Културният, и по-специално музикалният, живот на Католическата църква от източен обред в България е особено интензивен и богат през 20-те - 40-те години на ХХ век. Дейността на католическите културнопросветни и благотворителни дружества, поставянето на началото на католическия печат в България и увеличаването на броя на училищата допринася както за консолидацията на католическата общност, така и за нейната интеграция в обществения живот в България.

Въпросът за музикалния живот на културните институции на Католическата църква в България не е разглеждан до този момент систематично, поради което информацията беше събрана от различни източници¹. Сравнително го-

¹ Основно бяха разгледани публикациите в католическата преса: вестник „Истина“, календара „Св. св. Кирил и Методий“, вестник „Енорийски възглас“. Използвана е също информация от: А. Андреев „Музиката във френския мъжки колеж „Св. Августин“ – Пловдив“, Св. Елдъров „Католиците в България 1878-1989“, И. Еленков „Ка-

лемият брой публикации по темата показва интереса към тяхната дейност.

1. Музикалната дейност на културнопросветните и благотворителните дружества

В началото на XX век в Католическата църква в България се налага стремежът към по-тясно ангажиране с проблемите от реалния живот на личността, семейството и обществото. Това се изразява в един двустранен процес, в който се търси и активното включване на миряните в апостолата на църквата, т.нар. *мирски апостолат*. Както пише Елдъров, „този процес може да изглежда едновременно и като социализация на църквата, и като християнизация на обществото“². Това довежда до активизиране на дружествената просветителска и благотворителна дейност, до създаването на много и различни дружества в София и страната.

Католическите дружества имат голям принос за развитието на културния и по-специално на музикалния живот в Католическата църква. В повечето от тях се организират дружествени хорове, които участват както в църковната практика, така и в различни чествания и светски прояви. Примерите в това отношение са много. Например първият църковен хор в софийската източно-католическа енория „Успение Богородично“ произлиза от дружествения хор на Македонската Католическа Благотворителна Лига, а дружеството „Св. Цецилия“ към римокатолическа енория „Св. Йосиф“ в столицата, едно от най-активните и дълго съществуващи, е създадено като музикално хорово сдружение.

Католическите дружества развиват значима културнопросветна и благотворителна дейност. Организират се множество благотворителни концерти с цел събиране на средства за различни нуждаещи се. Важно е да се отбележи, че в тях участват едни от най-известните музиканти и състави в България. Тези изяви са посещавани и от значими личности в политическия и обществения живот в България. Концертите в полза на сираците от сиропиталището на сестрите Евхаристинки³ „Княгиня Евдокия“ обикновено са председателства-

толическата църква от източен обряд в България от времето на нейното учредяване с присъединяването на част от българския народ към Рим през 1860 до средата на XX век“, А. Фльори „Един френски колеж в България „Свети Августин“. Пловдив, 1884-1948“, В. Тъпкова-Заимова, В., Л. Генова „Френските училища в България и католическата духовна култура (втората половина на XIX-XX в.)“, Е. Вълчинова – Чендова „Градската традиционна инструментална практика и оркестровата култура в България“, А. Баларева „Хоровото дело в България от средата на XIX в. до 1944 г.“, както и някои исторически очерци, като „Делото на отците Възкресенци в Одрин 1863-1918“ от Г. Кертев, „Юбилейно сборниче“ от 1934 г. по случай петдесетгодишния юбилей на колежа „Св. Августин“ и др.

² Елдъров, Св. Католиците в България 1878-1989. С., 2002:477-478.

³ Монашеската общност на сестрите Евхаристинки е от източен обред и има деен характер. Основана е на 21 Април 1889 г. в Солун от отец Йосиф Алоати, свещеник Лаза-

ни от членове на царското семейство или дипломатическите среди, а в програмата се включват известни изпълнители - например хор „Гусла“ с диригент Асен Димитров, големият български пианист и композитор Димитър Ненов, солисти от Софийската опера и др.⁴ Много активна концертна и благотворителна дейност развива католическият културен институт „Про Ориенте“ в София, като в организирания от него изяви участват многообещаващите млади дарования - дванадесетгодишният Добрин Петков, цигуларят Васко Абаджиев и други известни изпълнители⁵. Тези публични музикални събития допринасят за създаването на постоянен културен диалог между католическата общност и българската общественост. Салоните⁶ на католическите дружества и образователни институции стават част от културния афиш на столицата.

Първите католически дружества се появяват в края на XIX век, но дейността им е прекъсната от войните в периода 1912 - 1918 г. След това, през 20-те години, техният брой се увеличава, а дейността им се активизира в различни насоки. Разрастването на дружествената дейност постепенно довежда до идеята за обединяването им, което става факт през 1927 г. със създаването на „Съюз на Католическите дружества в България“.

Разцветът на дружествената активност е в периода от началото на 20-те години до средата на 30-те години, когато в столицата и страната се създават двадесет и три дружества⁷. Културнопросветни и благотворителни дружества се сформират основно в градовете, а в католическите села действат предимно такива с чисто религиозна насоченост⁸.

В Католическата църква от източен обред в България в този период възникват няколко дружества, като две от тях разгръщат мащабна просветителска, благотворителна и обединителна дейност в столицата и в страната. Това са *Македонската католическа благотворителна лига*, съществувала в периода 1922 - 1942 г. и *Католическото дружество от източно - славянски обред*

рист и неговата сестра - монахиня Христина - Еврозия Алоати. През 1920 г. сестрите Евхаристинки, заедно с много бежанци от Македония, се настаняват в София. Продължават своята социална дейност, а през 1930 г. е завършено сиропиталището „Княгиня Евдокия“, където заедно със сестрите живеят и около 100 момичета. През 1948 г. домът е закрит, а през 1962 г. им е отнета и сградата. Сестрите са настанени в малката къща на ул. „Тодор Стайков“ 2 (дн. „Анджело Ронкали“), до черквата „Св. Франциск“. През 1998 г. се преместват в новопостроения манастир в София, кв. Овча Купел. Днес общността има свои Евхаристични домове в България: София, Куклен, Покрован и Ново Делчево, и в Македония: Скопие, Гевгели, Струмица, Радово и Нова Маала.

⁴ В-к „Истина“ 1936/636.

⁵ В-к „Истина“ 1936/40, 1936/3.

⁶ В повечето католически енории се изграждат салони, където се изнасят религиозни и образователни сказки и беседи, организират се публични дискусии, развива се богатата музикална концертна дейност.

⁷ Вж. *Елдъров*, Св. Католиците в ..., 506-508.

⁸ Пак там, 508.

„Св. св. Кирил и Методий“, развило дейност в годините от 1928 до 1935.

Македонската католическа благотворителна лига е създадена през 1922 г., като учредителите ѝ имат амбицията да насочат дейността си в няколко основни направления: „духовно-религиозно, културно-просветно, социално-благотворително и национално-патриотично“⁹. Много съществен е приносът на лигата в музикалния живот на католиците от източен обред в София. Това се дължи на факта, че един от учредителите на дружеството, отец д-р Йероним Стамов, има активна музикална дейност. Той е създател и пръв диригент на хора на лигата. Този хор ще участва в първите големи събития в енория „Успение Богородично“ в София, а също за няколко години - от 1926 г. до създаването на църковен хор през 1929 г.¹⁰ изпълнява песнопенията по време на големите църковни празници в катедралния храм¹¹.

Католическото дружество от източно - славянски обред „Св. св. Кирил и Методий“ е учредено през 1928 г. като наследник на създаденото през 1912 г. „Дружество на българите католици от източен обред“. То обединява основно източни католици, бежанци от Тракия и действа не само в София, но и в други шестнадесет енории в епархията. Учредителите избират за свои патрони св. св. Кирил и Методий, за да не бъде забравена Българо-католическата гимназия на отците Възкресенци в Одрин, чийто възпитаници са голяма част от тях, както и като знак за приемственост от едноименните дружества в Одрин от 1911 г. и София от 1912 г.¹²

През юни 1996 г. е създаден *Културен център към Католическата Апостолическа Екзархия в София*, който възобновява активната културна и образователна дейност.

2. Отразяване на музикалния живот в католическите печатни издания

Много важен фактор в културноинтеграционните процеси в Католическата църква имат изданията на комитета за „Добрия печат“¹³ - вестник „Истина“, официален орган на Католическата църква в България, излизал от 1924 г. до 1948 г., и възстановен като „Истина - Veritas“ през декември 1991 г., календарът „Св. св. Кирил и Методий“, излизал от 1918 г. до 1950 г., списание „Поклонник“, излизало от 1912 г. до 1948 г. и др.¹⁴ В периода от 1941 г. до

⁹ Пак там, 513.

¹⁰ В-к Истина 1929/52.

¹¹ В-к Истина 1927/49, 1927/5

¹² Елдърров, Св. Католиците в ..., 527.

¹³ През 1921 г. се учредява Комитет „Добър печат“ (фр. Bonne Presse) от представители от трите католически епархии. Той е създаден по подобие на вече съществуващия и даващ добри резултати в Западна Европа „Добър печат“, дело на отците Успенци, който развива евангелизаторска дейност и отстоява християнските ценности в модерния свят. Основна фигура в българския комитет е отец д-р Дамян Гюлов, Капуцин, който е и основател и пръв редактор на вестник „Истина“.

¹⁴ Изданията на „Добрия печат“ консолидират католическата общност в България, а

1948 г. се печата на циклостил и вестникът „Енорийски възглас“, издание на източнокатолическата енория „Успение Богородично“ в София. В годините 1932-33 излиза месечното издание „Нови хоризонти“ на института „Про Ориенте“.

Благодарение на публикациите на страниците на „Добрия печат“ днес могат да бъдат намерени сведения за музикалната дейност в Католическата църква от източен обред в България. Редовно се отразяват събитията от музикалния живот на общността. Особено внимание се отделя на хоровата дейност на енорийските и дружествените хорове, очевидно много актуална тенденция по това време в както в католическата общност, като и в българското общество. Във вестник „Истина“ в рубриците „Из живота на католиците у нас“ и „Хроника“, както и в дадените снимки с коментар в Календара „Св. св. Кирил и Методий“, се дават конкретни факти за участието на различните хорови формации при честването на празници и събития, правят се някои уточнения относно репертоара, състава, диригентите и др. Вестник „Енорийски възглас“ има рубриците „Хроника“ и „Летопис“, в които също се представя подробна информация за музикалните събития.

Особено ярък е културният и музикален принос на Календара „Св. св. Кирил и Методий“, който като годишник отразява в по-обобщен вид музикалните събития. На неговите страници активно се отпечатват нови духовни песни¹⁵, авторски и преводни, които влизат в употреба. Много активна в това отношение е дейността на отец Фердинанд Алатинов, диригент на хора в римокатолическия храм „Св. Йосиф“ в София, който композира и хармонизира песни, и отец Петър Аров, автор на поезия и преводач. В Календара за 1937 г. има специално музикално приложение от коледни песни с ноти и текст, написани или хармонизирани от отец Ф. Алатинов.

И в трите католически епархии започват да се издават и други религиозни и образователни брошури, преводи на български език на известни богословски трудове, исторически студии и монографии. В дадения в Календара „Св.

имат и важна роля за нейното по-добро интегриране в българското общество. На страниците на вестник „Истина“ се дава информация по много църковноисторически и богословски въпроси, като особено силно се повдига въпросът за идентичността на българина католик. В края на 20-те години се разгаря полемика с други издания от това време, като например с „Църковен вестник“, пловдивския вестник „Юг“ и др. Под ръководството на отец д-р Дамян Гюлов, вестникът се превръща в истинска трибуна както за наболелите въпроси в общността, така и за живота в българското общество.

¹⁵ *Духовни песни* (*cantiques spirituels* фр., *canzoni spirituali* ит., *religious songs* англ., *geistliche Lieder* нем.) е общото обозначение, което се отнася за много голям брой поетични музикални религиозни творби, идващи от западната традиция и се въвежда в употреба в католическата музика в България през 30-те години на XX век. Повече за това вж. Венкова, С. Духовните песни в българската източнокатолическа традиция. – В: Изкуствоведски четения 2009, Институт за изкуствознание, БАН, С., 203-210.

св. Кирил и Методий“ от 1936 г. преглед на българската католическа книжнина присъстват сто двадесет и три заглавия¹⁶, без да се броят тези от печатната дейност на отците Възкресенци в Българо–католическата гимназия в Одрин в периода 1862 - 1912 г. В броя на Календара от 1938 г. списъкът се допълва с още стотина заглавия.

3. Музикалната дейност на католическите училища

Дейността на католическите училища има важен принос както в културния и музикалния живот на Католическата църква от източен обред в България, така и в цялото българско общество. Тези учебни заведения се превръщат в просветни центрове с голямо влияние в тогавашното общество¹⁷, тъй като в тях учат не само много от децата на католическата общност в България, но и голям брой православни българчета. Причината за това е високото равнище на обучение, което тези училища осигуряват и особено доброто обучение по чужди езици, както и досегът със западноевропейската култура и манталитет. Католическите училища са един от най-мощните интеграционни центрове на католицизма в българското общество, които спомагат много за опознаването на дейността на Католическата църква в България и за създаването на диалог и толерантност между православни и католици.

Много католически училища (общо над двадесет в цялата страна)¹⁸ са открити през първата половина на XX век, а най-значимите две датират още от средата на XIX век - Българо–католическата гимназия в Одрин (1863 - 1918), ръководена от отците Възкресенци¹⁹ и френският колеж „Свети Августин“

¹⁶ Периодът, за който са дадени сведения е от 1905 г. до 1936 г.

¹⁷ Особено голям отклик има дейността на колежа „Свети Августин“ в Пловдив. Повече по темата вж. *Фьори, А.* Един френски колеж в България „Свети Августин“. Пловдив, 1884- 1948. ЛИК, С., 2003; Юбилейно сборниче 1884-1934. Колежъ „Св. Августинъ“ Пловдивъ, Възпоменателно сборниче отъ колежа „Св. Августинъ“ на бившите ученици, родители и приятели по случай петдесетгодишния юбилей“, Пловдивъ, 1934; http://bg.wikipedia.org/wiki/колеж„Свети_Августин“.

¹⁸ Само в София през първата половина на XX век съществуват близо десет образователни институции на Католическа църква. Най-важните са: Софийско девическо католическо училище „Св. Йосиф“, Софийско мъжко католическо училище на Братята за християнските училища, Католическото сиропиталище „Надежда“ на Загребските сестри Викентинки, Сиропиталище „Княгиня Евдокия“ на сестрите Евхаристинки, Малка семинария на отците Йезуити в София и др.

¹⁹ Обществото на Отците Възкресенци се заражда сред полската аристократична емиграция във Франция. На 19 декември 1834 г. Адам Мицкевич е основател, а Богдан Янски е избран за председател на братството. На 17 февруари 1836 г. започва животът на общността. През 1862 г. Папа Пий IX насърчава Възкресенците да започнат първата си мисия сред поробените българи християни. През 1863 г. пристигат в Одрин, където започват организационни работи около устрояване на храм и училище. Създават прочутата Българо-католическа гимназия, първото и най-голямо българско училище на Балканите. От 1863 г. се развива и делото на Възкресенците в

(1884 - 1948) на отците Августино-Успенци²⁰ в Пловдив.

Много голямо влияние както за културните процеси в Католическата църква от източен обред в България, така и като цялостен принос към българското общество, има колежът „Свети Августин“, дело на отците Августино-Успенци в България. Според Светлозар Елдъров за развитието на източнокаатолическата църква в България след Съединението от 1885 г. не само като общност, но и като обществен и културен феномен, обществото на Успенците има особено голяма заслуга²¹. Основен център на тяхната дейност става град Пловдив.

През 1863 г. в Пловдив е основано училището „Свети Андрей“, което е „не само първото успенско училище в България и на Изток, но и първото българско училище в Пловдив“²². На 3 януари 1884 г. е открит и колежът „Свети Августин“, който като мощен просветен център се превръща в „средище, в което източната и западната традиция се намират в непосредствен контакт, опознаване и взаимно обогатяване“²³. Пример за това са следните факти: отците Успенци, които са основните преподаватели в колежа, са предимно от френски произход²⁴, официално приемат източния обред, като в сградата има два параклиса – един западен и един източен, а богослужението се извършва според установените за обрета традиции.

Успешна дейност развива и женското разклонение на обществото – сес-

Малко Търново, където създават детска градина, начално и прогимназиално училище - мъжко и девическо. Днес отците Възкресенци работят в Малко Търново, Бургас и Шумен (източен обред) и във Варна.

²⁰ Обществото на отците Августино-Успенци е основано през 1850 г. в град Ним, Франция, от отец Емануел Д'Алзон. Дейността в България започва през декември 1862 г. като първа мисия на Изток в подкрепа на новоучредената Католическа църква от източен обред. Център на дейността им става Пловдив, където през 1864 г. създават основното българско училище „Св. Андрей“. Възпитателното им дело се разраства с отваряването на френския мъжки колеж „Св. Августин“ през 1884 г. През 1948 г. колежът е принудително закрит от тоталитарната власт, а всички свещеници и преподаватели чужденци са депортирани. През 1952 г., когато започват репресиите срещу Католическата църква в България, трима от арестуваните свещеници Успенци са осъдени на смърт - отец Йосафат Шишков, отец Камен Вичев и отец Павел Джиджов. Провъзгласени са от папа Йоан-Павел II на 26 май 2002 г. за блажени мъченици за вярата. Активната дейност на общността в България е възстановена след 1989 г. Днес Успенците работят в енория „Възнесение Господне“ в Пловдив и в енория „Св. Троица“ в Куклен.

²¹ Елдъров, Св. Католиците в..., 139.

²² Фльори, А. Един френски колеж в България „Свети Августин“ Пловдив, 1884-1948., ЛИК 2003:25.

²³ Елдъров, Св. Католиците в..., 139.

²⁴ Има и преподаватели от Швейцария, Германия и други страни. Постепенно се формира и голяма група от преподаватели българи, като някои са духовни лица, а други са светски.

трите Облатки, които са създадени специално за мисията в България и които пристигат на 10 май 1868 г. в Одрин. Там през същата 1868 г. откриват девическия пансион с училище „Свети Венсан“, а по-късно развиват тази своя дейност и в Ямбол от 1888 г., Варна от 1897 г. и Пловдив.

През 1927 г. в близост до колежа „Свети Августин“ е построена и сградата на източнокатолическата семинария на отците Успенци, в която се обучават младежите, желаещи да поемат пътя на монашеството и свещенството²⁵.

Музикалната дейност в католическия колеж „Свети Августин“ е наистина забележителна, и то далеч не само в контекста на своето време. През 1920-1921 г., когато учебното заведение се премества в новопостроената си сграда (днес Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“), колежът е в голям разцвет и обучава над шестстотин ученици. Има смесен хор от шестдесет ученици, предназначен за изпълнението на литургията от източен обред, а също и на светски хорови творби по други поводи. Духовият оркестър е от четиридесет човека. Естудиантината е с тридесет мандолини и китари, мандола, цитра, флейти и други инструменти. Има и струнен оркестър от петдесет ученика. Всяка година оркестърът и естудиантината дават концерти в града. Няма военна, национална или народна проява в Пловдив, в която да не участва духовият оркестър²⁶.

В колежа музика преподават много известни музиканти, сред които чехът Йосиф Цалдр (работи 25 години в колежа), Христо Манолов (1924 г.), Антон Цариградски (1926 - 1929 г.), Ради Лавренов (след 1925 г.), Христо Ерасти (1934 - 1945 г.) и други²⁷.

Музикалният разцвет се дължи основно на двама преподаватели в колежа - отец Херман Гислер (1873-1969) и отец Еманюел Креенбюл (1899-1973)²⁸. Отец Херман е в колежа от 1895 г., като мнозина го наричат „стълбът на колежа“²⁹. Много важна е неговата заслуга за организирането на музикалния живот. Преподавател по музика, той ръководи прочутия духов оркестър, прави много и за вокалното обучение и традиция в колежа. В няколко печатни материала на „Поклонникъ“ се откриха аранжирани и обработки на църковни песни на български език от отец Херман.

В по-късните години на колежа – от 1932 г., с музикалната дейност ще се заеме отец Еманюел Креенбюл. Той преподава История на музиката, а също

²⁵ Фльори, А. Един френски колеж ... , 164.

²⁶ Пак там, 147.

²⁷ Андреев, А. Музиката във френския мъжки колеж „Св. Августин“ - Пловдив. – В: Музикални хоризонти 1988/8, 85 – 95.

²⁸ Биографичните данни за двамата преподаватели са дадени според „Notices Biographiques des Religieux de L'Assomption 1850-2000“ в три тома, посветена на отците от обществото на Августино – Успенците по цял свят (вж. *Perier-Muzet, P. Jean-Paul. Notices Biographiques des Religieux de l'Assomption 1850-2000, Contribution a l'histoire de l'Assomption. Roma. 2001, 1301-1302, 1677-1678).*

²⁹ Фльори, А. Един френски колеж ..., 73.

така се заема с ръководството на музикалните формации в колежа. Под неговото диригентство оркестровите състави стават много популярни. Самият отец Еманюел е пианист и често изнася самостоятелни концерти във френското посолство в София³⁰. В архива на колежа също бяха идентифицирани ръкописи на духовни песни, носещи неговия подпис. Има и аранжimenti и обработки, които са публикувани в „Черковникъ“³¹ и други издания.

В колежа „Свети Августин“ се изучават както източната певческа традиция, така и западната. В музикалната практика се осъществява едно забележително взаимодействие между духа и традициите на Изтока и Запада. Основание за този извод дават нотните материали в създадения от мен музикален архив на Католическата църква от източен обред в България, където са класифицирани и описани материалите от колежа „Свети Августин“³².

4. Изводи

Музикалният живот в Католическата църква от източен обред в България преминава през различни етапи на развитие. Установяват се разнообразни форми на културен живот, някои от които се институционализират, като това допринася за развитието и утвърждаването на музикалната традиция на общността. Много ползотворен е периодът 20-те – 40-те години на XX век.

Особено интензивен е музикалният живот в Католическата Апостолическа Екзархия в София. Участието в него на изтъкнати музиканти го приобщава към цялостната музикална и културна атмосфера на столицата.

Богатата и активна музикална дейност, извършвана от католическите културнопросветни дружества, периодичния печат и училищата в периода от 20-те-40-те години на XX век, има значителен принос за развитието на музикалната традиция както в католическата общност в България, така и в цялото общество. Процесите протичат синхронно в контекста на развитие на българската култура.

Библиографски списък по азбучен ред:

Андреев, А. Музиката във френския мъжки колеж „Св. Августин“ - Пловдив. – В: Музикални хоризонти 1988/8, 85-95.

Баларева, А. Хоровото дело в България от средата на XIX в. до 1944 г., С., 1992.

Венкова, С. Структура и класификация на музикалния архив на Католическата Екзархия. – В: Богослужебните книги – познати и непознати., Омофор, С., 2008, 393-403.

³⁰ *Perier-Muzet, P. Jean-Paul. Notices Biographiques des ..., 1677-1678.*

³¹ *Черковникъ или Книга на християнина*, Търговска печатница, Пловдив, 1936.

³² Вж. Венкова, С. Структура и класификация на музикалния архив на Католическата Екзархия. – В: Богослужебните книги – познати и непознати, изд. Омофор, С., 2008, 393-403.; *Venkova, S. The Music Archive of the Eastern Rite Catholic Church in Bulgaria, Scripta & e-Scripta 5, С., 2007, 201-206.*

- Венкова, С.* Духовните песни в българската източнокатолическа традиция. – В: Изкуствоведски четения 2009., Институт за изкуствознание, С., 2009, 203-210.
- Вълчинова - Чендова, Е.* Градската традиционна инструментална практика и оркестровата култура в България (средата на XIX-краят на XX век). С., 2000.
- Елдърров, Св.* Католиците в България 1878-1989. С., 2002.
- Еленков, И.* Католическата църква от източен обряд в България от времето на нейното учредяване с присъединяването на част от българския народ към Рим през 1860 до средата на XX век. ЛИК, С., 2000.
- Кертевъ, Г.* Дълото на отците Възкресенци във Одринъ 1863-1918. Художник, С., 1936.
- Тъпкова-Заимова, В., Генова, Л.* Френските училища в България и католическата духовна култура (втората половина на XIX-XX в.). –В: Католическата духовна култура и нейното присъствие и влияние в България; Гея-Либрис, С., 1992:295-305.
- Фльори, А.* Един френски колеж в България „Свети Августин“. Пловдив, 1884- 1948. ЛИК, С., 2003.
- Юбилейно сборниче 1884-1934.* Колежъ „Св. Августинъ“ Пловдивъ, Възпоменателно сборниче отъ колежа „Св. Августинъ“ на бившите ученици, родители и приятели по случай петдесетгодишния юбилей“, Пловдивъ, 1934.
- Perier-Muzet, P. Jean-Paul.* Notices Biographiques des Religieux de l'Assomption 1850-2000, Contribution a l'histoire de l'Assomption. Roma., 2001.
- Venkova, S.* The Music Archive of the Eastern Rite Catholic Church in Bulgaria, Scripta & e-Scripta 5, С., 2007, 201-206.